

Lendák-Kabók Karolina, szerk. „Genderkutatások.” *Létünk* 2016/46.4, Újvidék: Forum Könyvkiadó, 1–185, ETO: 32+008+81+82.

A *Létünk* folyóirat „Genderkutatások” blokkja hiánypótló összeállítás. A válogatásban megjelenő tanulmányok érdeme, hogy a társadalmi nemekkel kapcsolatos kérdéseket és problémafelvetéseket több különböző tudományterület és gyakorlat — mint például az irodalomtudomány és a társművészetek, a szociológia és a pedagógia — felől tárja a vajdasági olvasóközönség elé.

A téma időszerűségére és fontosságára hívja fel a figyelmet a blokk bevezetőjében Lendák-Kabók Karolina. Cikkében Lendák-Kabók előbb tisztázza a *gender*-kifejezés fogalmát, majd áttekintést ad a Vajdaságban élő nők helyzetéről, a civil szervezetekben betöltött szerepvállalásairól és „láthatatlanságukról”. A bevezető továbbá kitér a *gender* egyre jelentősebb szerepére a neveléstudomány és a kutatás területén, felhívva a figyelmet egy, az Újvidéki Egyetem Társadalmi Nemek Központjának PhD-hallgatóiból álló közösség által a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karon tartott, a társadalmi nem szempontú gondolkodást célzó bemutatóra, valamint a Horizon 2020 nemek közötti egyenlőséget célzó programjáról a döntéshozatalban, a kutatócsoportokban és a társadalmi nem-elemzések K+F tartalmakba való integrálása kapcsán. Ahogy a szerző megjegyzi, a társadalmi nem kérdése napjainkban mind nagyobb szerepet tölt be a jogszabályok és a kutatás területén, így a *gender*-szakértők alkalmazása a pályázatok során, valamint a *gender*-szempontú interdiszciplináris kutatások kiemelt fontossággal bírnak.

Bakos Petra „Testet öltött határok” című összehasonlító tanulmányában az egyén társadalmi neméből, anyagi helyzetéből és származásából adódó „mátság” témakörét két regény, Melinda Nadj Abonji *Galambok röppennek föl* és Kati Hiekkapelto *Kolibri* című művei alapján elemzi. A tanulmány fő vonalát képezi Sarah Ahmed otthon-lévő-testről (*body-at-home*) kontra oda-nem-illő-testről (*body out of place*) alkotott megközelítésmódja, amelynek eredménye egy, az alacsonyabb rendűt a felsőbbrendűtől, a többséget a kisebbségtől, az „én”-t a „más”-tól elhatároló különbségtétel. Ez a megkülönböztetés, amelynek állandó eleme a kristevai abjekció krízise, egy olyan hatalmi kölcsönhatást feltételez, mely során „azok, akiknek történelmi helyzete lehetővé tette, hogy normát alkossanak, vagyis az adott történelmi helyzetben a magukat otthon-lévő-testekként érzékelők újra meg újra meghúzták a fogalmi kategória határait, szimbolikusan kizárva mindazt, ami értelmezésük szerint nem ‘emberi’ — azaz nem olyan, mint ők maguk” (60).

Ennek alapján az elemzett regények hősnői kénytelenek azokkal a szimbolikus határvonalakkal szembesülni, amelyek őket balkáni kisebbségiekként és nőkként azonosítják. A tanulmány szerzője szerint ezek a határvonalak az interszekcionalitás, a kultúrák közöttiség és a társadalmi nemek különbségének sajátos alakjaiként képzelhetők el. Ebben az értelemben a regények központi problémája, hogy míg a hősnők az általuk választott nyugati kulturális közeg számára nemkívánatos bevándorlókként ítéltetnek meg, hazájukba csupán azzal a feltétellel térhetnének vissza, „amennyiben betartják azokat az íratlan szabályokat, amelyek meghatározzák, hol egy nő helye” (68). Ez az állítás fajsúlyos és fontos a kisebbségi- és genderkutatások kapcsán, hiszen rávilágít a kisebbségi létkérdés egyik legnagyobb problémakörére, mely szerint a bevándorló nők nem csupán nemzetiségi identitásuk, de társadalmi nemük okán is marginalizált helyzetbe kényszerülnek.

Az interszekcionalitás elméletét és kutatási módszerét, valamint a vajdasági magyarsággal kapcsolatos szociológiai kutatásokban való jelentőségét mutatja be **Lendák-Kabók Karolina „Az interszekcionalitás vajdasági vonatkozásai”** című munkája. Lendák-Kabók tanulmányát a szisztematikus és gondos felépítettség jellemzi: a fogalomban járatlan olvasók előbb az interszekcionalitás terminusával és megközelítésmódjaival, a feminista kutatásban elfoglalt ellentmondásos pozíciójával, az etnicitás és a gender egymásra hatásával, valamint ezek módszertani megközelítéseivel ismerkedhetnek meg, míg a tanulmány második fele az interszekcionalitás gyakorlati elemzésének lépéseit tárja fel négy vajdasági kutató munkáján keresztül. A tanulmány érdeme, hogy a vizsgált szerzők (Gábrity-Molnár Irén, Takács Zoltán, Palusek Erik és Ágyas Réka) munkáinak elemzésével felhívja a figyelmet az etnikai különbözőség mellett a vajdaságiak körében fellépő egyéb kategóriákra (pl. társadalmi nem, életkor, osztály), kiemelve, hogy a kategóriák közötti viszonylatok eltéréseinek felismerése és kritikai vizsgálata egyes problémák (pl. szakválasztás és a jövedelemben való eltérések a vajdasági magyar fiúk és lányok körében, integrációs nehézségek a munkaerőpiacon, társadalmi elvárások és sztereotípiák a karrier és a család kérdésében, a tudományos körökben érzékelhető problémák és sérelmek) megoldásának szükségszerű lépései lennének a szociológiai kutatások során.

Palásti Andrea „A fotográfia mint a felforgató női szubjektivitás terepe” című munkájában a nyugati kultúrában már a hetvenes évektől mind meghatározóbb szerepet kapó *női beszédmód/női tekintet*, valamint a női test és szexualitás fotografikus művészetekben való megjelenési módozatait vizsgálja három vajdasági művésznő, Bogdanka Poznanović, Katarina Radović és Tanja Ostojić munkáin keresztül. Ahogy arra Palásti rámutat, e művek sajátos vonása, hogy a művészetek és a média felett uralkodó patriarchális diskurzuson belül, pontosabban annak kritikájaként, a valóságot olyan

szubjektív női perspektívából közelítik meg, amely által az elemzett művek dekonstruálják a patriarchális vizuális és nyelvi hagyományt. A tanulmány egyik lényeges pontját képezi a Laura Mulvey által felvetett identitás és identifikáció kérdése (a szubjektum-objektum/férfi-nő kategóriákon keresztül). E magyarázat szerint minden patriarchális hagyományokon nyugvó képi reprezentáció egy olyan autoratív férfitekintetet igényel, amely a nőt magától értetődően a férfi aktív tekintetének passzív nyersanyagává teszi. A szerző szerint ezzel a hagyománnyal radikálisan szakítva a fotográfiában a 2000-es évektől mindinkább elterjedő női látásmód a művésznők számára a nőiség kifejezésének és a női identitáskonstrukciónak kritikai elgondolásait és ábrázolásmódjait tette lehetővé. Ennek megfelelően, állítja a szerző, a tanulmányban elemzett alkotások súlya abban mutatkozik meg, hogy a nőiség vizuális és nyelvi identitásának és identitáskonstrukciójának paramétereit és normatív reprezentációs formáit provokálva „zavarják/felborítják a rendjét a Mulvey által felállított szubjektum-objektum/férfi-nő kategóriáknak, valamint felforgatják a nézőnek a domináns kultúra által megalkotott maszkulinitását” (106). A posztfeminista kritika, a queer elmélet és a kultúrakutatás elméleti nézőpontjai mentén építkező tanulmány színes illusztrációkkal szemlélteti és teszi az olvasó számára vizuálisan is megragadhatóvá a Poznanović, Radović és Ostojić munkáiban reprezentált nőiség ábrázolási módjait.

Margareta Bašaragin „A társadalmi nem és a nyelv kölcsönhatása a tantermi beszélgetésekben — Megszólítás” című tanulmányában egy szerb és egy magyar nyelvű vajdasági iskolában végzett empirikus kutatás által azt a kérdést kívánja vizsgálat tárgyává tenni, hogy a tanórákon történő megszólítás és a kapcsolatfelvétel hogyan járulnak hozzá a diákok nemi, nyelvi és kulturális alapú identitáskonstrukciójához. A tanulmányhoz használt ábrák és jelek segítségével Bašaragin részletesen bemutatja, hogy a két, egymástól kultúrájában és nyelvében eltérő iskolai közösségben alkalmazott beszélgetési stratégiákban a fiúk és a lányok megszólításában, illetve a velük való kapcsolatfelvételben milyen párhuzamok és ellentmondások figyelhetők meg a tantermi interakciók során. A szerző álláspontja szerint a videofelvételekkel rögzített kutatás igazolja, hogy a fiúk és a lányok személyneven való megszólításait illető aránytalanságokban, az órán folytatott kollektív identitás kiépítésének, a tanár és a diákok közötti generációs távolság fenntartásának törekvésében a *deco/gyerekek* köznévi használatával, a személyes és birtokos névmások használatának gyakoriságában, valamint a közvetett kapcsolatfelvétel során alkalmazott többes számú alakok használatában alapvető aránytalanságok és különbségek fedhetők fel. A tanulmány ennek alapján azt a következtetést vonja le, hogy a kulturális és nemi alapú megkülönböztetés meghatározó jelleggel van jelen az általános iskolai oktatásban, s hogy a tanárok közvetett nyelvhasználata már

önmagában bizonyítja a rejtett nemi alapon való különbségtételt. A nemi identitás kialakítása különösen meghatározó a 13-15 éves korú, tehát az általános iskolát befejező/középiskolát kezdő lányoknál és fiúknál, ezért a szerző helyesen jegyzi meg, hogy a tanórákon folytatott interaktív foglalkozások jelentős mértékben járulnak hozzá a tantermekben kialakított és elvárt sztereotíp viselkedési mintákhoz. A tanulmány távlata tudatosítani a tanórákon zajló interakció fontosságát mind az oktatáspolitikában, mind pedig a tankönyvek szerzői számára — formabontó és innovatív vállalkozás, amely kedvezően befolyásolhatja a tolerancia és a sztereotíp hozzáállástól mentes identitás kiépítésének kérdését.

„**A cigány lány bővületében — Tolnai Ottó *A tengeri kagyló* című kisregényének gender szempontú értelmezéskísérletei**” című tanulmányában **Novák Anikó** az elemzett művet egymáshoz erősen kötődő perspektívák mentén vizsgálja. A tanulmányban Novák célszerűen alkalmazza azt a látásmódot, amely szerint a Tolnai-kisregény ugyanúgy olvasható a beavatástörténetek egy darabjaként, miután a regényben szereplő fiúk saját nemi viszonyulásaik kialakításának első lépéseit teszik meg („férfivá válnak”), mint egy Pygmalion-mítoszként, mely alapján a nő a vágy tárgyaként konstruálódik és ölt tényleges formát a férfiúi tekintet és képzelet által. A munka újszerűségét jelenti, hogy egy férfi szerző művén keresztül értelmezi a férfiúi tekintet problémáját, az e tekintet által feltételezhető nemi alapú hatalmi konstrukciókat és struktúrákat, valamint azokat a normatív társadalmi előítéleteket és szabályokat, melyek irányt szabnak a fiatal fiúk számára nemi identitáskeresésük során. A tanulmány szerint a ‘nő’ mint tárgyasult, passzív létező két formában jelenik meg a kisregényben: előbb mint a szexuális vágy objektuma, amely a szemlélés gyönyörével ajándékozza meg a fiú szereplőket, majd mint egy művészi alkotófolyamat alanya, akinek testét gyúrni, formázni, csipkedni és megerősölni is lehet. Munkájában Novák emellett érzékletesen fejtegeti, mint jelennek meg a regény fő karakterei mellett a maszkulinitás hagyományos elképzeléseinek ellentmondó, „sérült, furcsa, valamiféle hiánytól szenvedő férfiak, marginális figurák” (135), akikkel szemben a nő egy aktív, domináns alakként fogalmazódik meg. A tanulmány egyetlen hiánya, hogy bár Novák említést tesz a nő és e férfiak közötti hierarchiáról, arról a kiegyensúlyozott létállapotról, melynek gyökere az egymástól való hatalmi függésben keresendő, mégsem nyújt ehhez az állításához alapos magyarázatot. Pedig témájából adódóan a tanulmányban rengeteg lehetőség rejlik a hatalmi struktúrák nagyrészt férfiúkból álló közösségen belüli jellemzőinek kimerítő tárgyalására. Ennek ellenére a tanulmány érdeme, hogy bemutatja, hogyan válik a domináns férfiúi szerepminta hiánya egy olyan identitáskeresés feltételévé, amely során a fiúk

maguk alakítják identitáskonstrukcióik szabályrendszerét és értékrendjét egy olyan közegben, ahol csődöt mondanak a társadalmi normák és elvárások.

A genderblokk tanulmányainak egyik különlegessége, hogy olvasmányos stílusukkal az általuk tárgyalt témákat a társadalmi nemek tudományában tájékozatlan olvasók számára is megragadhatóvá teszik. Mi több, újszerű problémafelvetéseikkel és vizsgálati módszereikkel arra hívják fel az olvasó figyelmét, hogy a társadalmi nemek tudománya nem absztrakciókon alapuló tudományos kutatások összessége, hanem a kortárs társadalom nemi alapon nyugvó problémáira reflektáló, e problémákra választ kereső különféle megközelítések és elemzések együttese. Ugyanakkor a válogatás fontos részt vállal a társadalmi nemek témájának népszerűsítésében mind a vajdasági médiában, mind az elméleti és gyakorlati alapú tudományos kutatásokban, mind az oktatáspolitikában. Ahogy a blokk bevezetőjében azt Lendák-Kabók Karolina megállapítja, a válogatás szerzői elsősorban tudományos tevékenységükkel irányíthatják a figyelmet a téma fontosságára (55). E célkitűzés kiindulópontja lehet a tolerancia és a nemi egyenlőség kialakításának a vajdasági társadalom színterén, így e blokk létrejötté és működése tiszteletreméltó és dicséretes.

*Szőke Dávid Sándor
Szegeci Tudományegyetem*